

התורה והתושים (ב)¹

דברי תורה אלה מוקדשים לזכרה ולעילוי נשמתה של אמי האהובה
מרת שפרינצא צייה בת הרב משה דוד פלעש הי"ד
לרגל מלאת ל"ה שנים לפטירתה בדמי ימיה, י"ז בניסן תשכ"ו.
תהא נשמתה צרורה בצרור החיים.

פרק שלישי – חושים מנוונים ומפתחים, בלימוד ובחינוך

א. המחלוקת מה גדול

עיקר המחלוקת בנושא דירוג חשיבות החושים עוסקת במתח שבין חוש הראייה וחוש השמיעה, והיא מבוארת בצורה מקיפה בספרו של הרב הנזיר, רבי דוד הכהן, "קול הנבואה". דעתו של הרב המחבר מבוארת כבר בשמו של הספר ("קול הנבואה") שאומר הרבה, במיוחד על רקע ספר "אורות הקודש" שכתב מורו ורבו הראי"ה קוק, ואותו ערך הנזיר בכבודו ובעצמו.²

1. חלק א' של מאמר זה הופיע בגיליון הקודם של 'צהר'. תודה לעורך ולרב אליסף יעקבס על הערותיהם המחכימות.
2. ב"נקודה" (ערב ר"ה תשנ"ח, עמוד 36) כתב ד"ר דניאל שליט: "לעומת הרב הנזיר, היה מורו ורבו, הרב קוק זצ"ל, קשור לראייה. שמו - קוק (ביידיש: הבטה, הסתכלות); ראשי תיבות שמו - ראי"ה; בהיותו כהן הוא קשור לראייה ('וראה הכהן... וטיהר הכהן'); וספריו - עין אי"ה, אורות, אורות הקודש. איזו ראייה היא זו? בוודאי לא זו האירופית יוונית, שבה כל הצורות קבועות וסטטיות, המדובר בראייה אחרת, עברית - כאשר לתמונות עצמן כבר יש איכות של קול, של דיבור, הקורא אל עומקים גדולים יותר ויותר, כמו שהדימויים החזותיים של הנביא הם **דבר** ה' אליו... אם כן, למי מותר "לראות"? למי ש"שומע" גם את הנראה, וכידוע בהר סיני "שמעו את הנראה". דברים אלה יובנו היטב על רקע מה שנאמר לקמן, אות ה, ובדבריו של ד"ר ישראל אלדד (ב"הגיונות יהודה") שיובאו שם בהערה.

וכך כותב הנזיר בספרו (עמ' כה):

ההגיון העברי - **שמעי** הוא, **ולא עיוני**.

כשהתלמוד הבבלי רוצה להביא ראיה או להקשות קושיא, אומר: **שמע** מינה, תא **שמע**.

ועל כך כתב הרב הנזיר בהערה:

הירושלמי אומר: תא **חמי**. ובוהר הקדוש: תא **חזי**. אך גם בירושלמי: **שמע** לה מהדא... וממשיך הנזיר וכותב:

על כן האמת המוחלטת לישראל אינה נקנית לו **בהסתכלות** עליונה אלא **בשמיעה** פנימית, כמו שנאמר: "שמע ישראל ה' א-להינו ה' אחד".

עוד כתב הרב הנזיר (עמ' לח):

שתי השקפות עולם הן, או בדיוק: יש **השקפת** עולם, **והאזנת** עולם, הקשבה. הראשונה מיוחדת להיגיון היווני... שהעיון... ההסתכלות והצפייה, בעולם ובמעשיו, עומד בראשו. לא כן ההגיון העברי, **ששמעי** הוא, אינו **צופה** בעולם, ואינו **רואה** בו א-להי עולם, אלא **שומע** חוקי עולם, **ומקשיב** למצווה הבלתי-נראה והבלתי צפוי אשר דברו **נשמע**, כמו בנבואה.

ובכן, לדעתו, תפיסת העולם היהודית היא שמעית ביסודה.

בהמשך דבריו (עמ' ס-סא) הוא מראה כיצד נחלקו "גדולי הפילוסופים היהודית הספרדית" עם "גדולי חכמי ישראל מבעלי המוסר" בשאלה איזה חוש עומד בראש החושבים: "הנמשכים אחרי אפלטונות, מעלים את חוש הראות, העין, על כל שאר החושבים"³. וכך כתב בספר עקידת יצחק (תולדות, שער ארבעה ועשרים, ד"ה ויהי):

לחוש הראות... **הורגלו בכתבי הקדש לייחס אליו ההשכלה**, באמרו: "וראיתי אני בלבי" (קהלת ב), "כי לא יראני האדם" (שמות לג), "ואראה את ה'" (ישעיהו ו). ולמטה ממנו חוש השמיעה על האמת. שלזה ג"כ **הורגל בו יחס ההבנה וההכרה השכלית**: "שמע ישראל" (דברים ו), "הסכת ושמע" (שם כז), "שמע בני" (משלי א) וכדומה.

לעומתם כותב הרב הנזיר:

לפי גדולי חכמי ישראל מבעלי המוסר, השמיעה גדולה מן הראייה, כי כוח השמע יותר זך ודק מכוח הראות⁴.

3. כדוגמא לחכמים בעלי שיטה זו הוא מביא את ר' שלמה אבן גבירול, הראב"ע, הרמב"ם והרלב"ג.

4. כדוגמא לחכמים בעלי שיטה זו הוא מביא את דברי ספר שערי תשובה לרבנו יונה גירונדי, את כד-הקמח לרבנו בחיי (בן אשר), את פירוש ר' יוסף יעב"ץ למסכת אבות ואת דברי ספר ארחות צדיקים.

מעניינת במיוחד שיטת רבנו יונה (שערי תשובה, שער שני, אות יב) בגלל הראיה התלמודית שלה:

העין - אבר נכבד מאד, כי יראו בה את המאורות המשמחים את הלב. ונכבדה ממנו האוזן, כי בו ישמעו שמועה טובה, המדשנת את העצם; שאין בו הרגשה ולא ידושן במאור עיניים בלתי בתענוג יתר. וכן אמרו ז"ל (בבא קמא פה, ב) כי האוזן נכבדת משאר האברים, שאם סימא את עינו - נותן לו דמי עינו, חרשו - נותן לו דמי כולו. השאלה הנשאלת: לדעת בעלי המוסר וספר קול הנבואה, **מדוע** יקרה שמיעת האוזן ממראה העין? הרי בוודאי אין היא בהירה יותר, כאמור. ובכן, **מה יש** בשמיעה שאין בראייה?

ב. היקף הקליטה בראייה ובשמיעה

הנקודה הראשונה שיש לעמוד עליה בהסבר עדיפותה של השמיעה על הראייה הוא היקף הקליטה שלה, רוצה לומר, בשאלה את מה היא מסוגלת לקלוט. וכך כותב הרמב"ם במורה נבוכים (ח"א פרק ד) על הראייה:

כי לא יראו העיניים כי אם גוף, ומצד אחד (הרב קאפח: הצד אשר מול העיניים וכנגדן בלבד, ולא יתר עבריו), ורק מקצת מקריו, כלומר מראות הגוף ותבניתו, וכדומה לכך (הרב קאפח: אבל אפיו ותכונותיו וכדומה אינן רואות).

על רקע מגבלות חוש הראייה הסביר ד"ר דניאל שליט במאמרו: "שופרות" (ינקודה), ערב ראש השנה תשנ"ח, עמ' 34-35 את יתרונותיה של השמיעה:

נראה שברוחניות מתהפכים הדברים, ומופיע יתרון של האוזן. הקשבה, האזנה, פירושה התכוונות, העמקה, חדירה **אל מעבר** למה שגלוי לעין, **אל מעבר** לשטח החיצון של הדברים⁵.

5. הערת העורך (ע. א.): לשיטה זו, אף הראייה נתבעת להתרומם אל מדרגתה של השמיעה. הראייה היהודית היא לא ראייה שטחית, יש בה התבוננות לעומק. חסידי הרבי מקוצק היו אומרים: "אצל הרבי שלנו, לא רואים כלום; אבל מי שיש לו עיניים - רואה". הדברים באים לידי ביטוי בולט לאורכה של פרשת הראייה, פרשת "וירא": הקב"ה, אשר דבר לא נסתר ממנו, "יורד" "לראות" את מעשי סדום ולעמוד על משמעותם. כך שרה אמנו, רואה את ההתנהגות של ישמעאל, שהוא רק "מצחק", ומבינה את המשמעות שלה, שהיא תביעה לירושת הארץ. כך הגר, כאשר ה' פוקח את עיניה, רואה באר שקודם לא הבחינה בה. כך אברהם רואה את המקום מרחוק, כאשר נערי לא מבחינים בשום דבר מיוחד. וכך אברהם רואה את האיל נאחז בסבך בקרניו, כאשר קודם לכן לא הבחין בו. לוט, לעומת זאת, לא היה מסוגל להבין את משמעותה של הפיכת סדום, שראה את עצמו חלק בלתי נפרד ממנה; ועל כן נאסר עליו להביט עליה. הראייה היהודית - הראייה הנבואית (ובלשונו של הרב הנזיר: "קול הנבואה") - היא ראייה של עומק ושל הבנה. זוהי ראייה החודרת אל משמעותם של הדברים.

אבל אם נדייק, נמצא סימנים לאותו היפוך פרדוכסלי כבר בעין ובאוזן הגשמיים. אמנם העין רואה למרחוק - אבל רק את הקרוב אליה, כלומר רק את פני השטח העליונים של העצמים. לעומת זאת האוזן אמנם שומעת רק מקרוב, אבל היא חודרת אל הפנימיות העמוקה יותר של הדברים. הנה מופיע משטח חומרי לעינינו. מה הוא? זכוכית? מתכת? איזו מתכת? נקיש עליו. כשואלים: מי אתה בפנימיותך? ואזי יענה לנו צליל זכוכית או מתכת, ויספר על איכויותיו העמוקות יותר...
...ואכן הכישרון היווני המיוחד הוא להרחיק את עצמו מן המעורבות בדברים כדי לראותם מבחוץ ומרחוק. אמנם האדם האלילי, ובכלל זה גם היווני הקדום, היה מעורב בטבע, חש את עצמו נחלק מן הטבעי, אבל היווני המאוחר יותר, הרציונלי, הפילוסופי, הרחיק את עצמו מן ההווה האלילית ומן הטבע על ידי ההתבוננות הפילוסופית. לעולם יוצר היווני לעצמו **דמות, תמונה** של המציאות...
הוא מוסיף להסביר שמכיון שהטיעון היהודי הוא טיעון עומק פנימי, הרי שעל מנת לקלוט אותו השמיעה חיונית, והראייה לבדה - מזיקה.

על כך יש להוסיף: כל הפרשנים האריכו להסביר שכאשר ביקש משה רבנו "**הראני** נא את כבודך" - לא את ראיית העין ביקש כי אם את ראיית השכל⁶. ועל כך אמר לו הקב"ה כי אין בכוחו של בשר ודם להבין את ה' עצמו, "כי לא יראני האדם וחי". העין הרואה - אין בכוחה לראות את הדבר עצמו. היא רואה רק את המעטפת החיצונית שלו. אי אפשר לראות את האדם עצמו, את אישיותו. אפשר לראות רק את עור פניו. כך גם ראיית השכל. ההבנה האנושית - אין בכוחה אלא להציג 'הגדרות' - אשר כשמן כן הן: מפגישות את האדם עם המסגרת החיצונית של הדבר עצמו, שאותו לא יוכל להבין. כי אין בכוח האדם להבין את הדבר עצמו, וכל אשר יוכל אינו אלא לעמוד על התופעות הפוגשות את החושים.
ואם כך הוא המצב, אם עיני השכל אינן מסוגלות להבין את ה' ואת דרכיו, כיצד יוכל האדם מישראל להידבק בבוראו? על כך עונה התורה במקום אחר: "**שמע** ישראל". המפגש של האדם עם הבורא אינו בעיני השכל, המתיימרות להגדיר את מה שאינו ניתן להגדרה. כוח אחר יש לו לאדם: השמיעה. השמיעה אינה פוגשת את המעטפת אלא את המהות, את המשמעות⁷.

6. עיי רמב"ם (מורה נבוכים ח"א פרק ד) שכתב: "דע כי ראה והביט וזוהו, שלשת הלשונוות הללו נאמרים על ראיית העין, והושאלו שלשתן להשגת השכל". והביא דוגמאות רבות. וכ"כ באדרת אליהו (ישעיהו ו, ט).
7. להרחבה, עיי במאמרו של הרב שי פירון: "שומעים קולנוע" ("מבסרטי", גליון 1, שבט תשס"א).

היא לא מתיימרת להבין אותה אלא לחוות את קיומה. זהו היחס של האדם מישראל אל תורה. אמנם אין הוא מבין אותה בעזרת הגדרות שכליות, אך הוא חווה את קיומו.

ג. שמיעה מפתחת ומפנימה

לאור זאת, יש מקום להבין יתרון נוסף של השמיעה. וכך כתב בהערות זה-השער (לשערי תשובה שער שני, אות יב):

והנה אף שאמרו: "לא תהא שמיעה גדולה מראייה" - זה לענין **בירור**. אבל **שיעשה רושם על הלב**, שמיעה, כלומר התבוננות ושימת לב, עושה רושם על הלב יותר מראייה בלא התבוננות.

הבחנתו, בין בירור לבין הפנמה, מאירת עיניים ממש. בנוגע ל**בירור**, נתנו חז"ל את הבכורה למראה העין. מאידך גיסא, בנוגע ל**הפנמה**, נותן רבנו יונה את הבכורה לשמיעה החושית, לשמיעת האוזן. וכן כתב בספר פחד יצחק (פורים, עניין לד):

"וזכרם לא יסוף מזרעם" - אפילו בזמן שכל המועדים יתבטלו, פורים לא יתבטלו... משל לשני בני אדם שנצטוו להכיר אנשים בלילה. האחד הדליק נר והביט בפני האנשים לאור הנר, בכדי להכיר את פניהם. להשני לא היה נר, ומכיון שהיה מוכרח להכיר את האנשים, אימץ את עצמו להכירם **בטביעת** עינא דקלא. ונמצא, **לענין הברירות והבהירות** - הראשון עדיף מן השני, שהרי הכרת אדם בחוש הראייה היא יותר ברורה מאשר הכרת אדם בחוש השמיעה. אבל לעומת זאת, יש להשני עדיפות על הראשון, **שהוא סיגל לעצמו כישרון חדש, של הקשבה לקולות בני אדם**. והראשון אשר נשתמש בנר, חסר לו כישרון זה של הכרה ע"י חוש השמיעה. ונמצא דא"כ, לכשיעלה עמוד השחר... השני, נהי דעכשיו גם הוא מכיר את האנשים, מ"מ כוחות השמיעה וההקשבה שיצרה בו עבודתו בחשך, לעולם נשארים קנין בנפשו... שתי דרכים יש לה לכנסת ישראל להכיר את האנכי: ע"י גאולת מצרים, ועוד ע"י גאולת פורים. ההכרה שכנסת ישראל מכירה את האנכי ע"י יציאת מצרים היא דוגמת האדם המכיר את חברו בעזרת כלי האור שניתן לו; ואילו ההכרה שכנסת ישראל מכירה את האנכי ע"י הגאולה דאסתר אסתר, היא דוגמת ההכרה שאדם מכיר חברו ע"י שלימד את עצמו להכיר בעזרת **חוש אחר מלבד חוש הראייה**.⁸

8. דומה שמקור דבריו אולי בכתבי רבי צדוק הכהן מלובלין (רסיסי לילה נו), שדווקא הלילה מוכשר לקנין האמונה בעולם הטבעי שבו הנהגתו של השי"ת נסתרת.

יושם לב לכך שבסוף דבריו, הרחיב את המשל שלו לחושים נוספים, כמו: חוש המישוש, למשל⁹. נבאר זאת על פי ספר 'מזקנים אתבונני' (עמ' קלח):

מה שהאדם קולט ע"י שמיעה או מישוש, למשל, שייך לתחום המופשט, ועליו "לתרגם" את הנשמע והמוחש לתמונה גשמית **בעזרת כוח הדמיון**. למשל, אדם השומע תיאור של פרח או ממשש אותו, הוא יודע מהם צורתו ומידותיו, אבל מכיון שאינו רואה לפניו את הפרח, עליו להרכיב בעזרת כוח הדמיון שלו, "תמונה" של הפרח. מאידך גיסא, כשאדם רואה פרח, הוא קולט רק את חיצוניותו, את גשמיותו, ועליו לתרגם תמונה זו למושגים מופשטים פנימיים יותר, אם ירצה להכירו טוב יותר.

ד"ר דניאל שליט במאמרו "הכלי והמסר" ("שיחות פנים" עמ' 320) מסביר את אותו הרעיון: אין רע בקריאה, בצפייה, בשמיעה. אבל במה דברים אמורים - כאשר הקליטה עצמה יש בה מן היצירה. בשעת קריאת ספר, על הקורא **להשלים בדמיונו** את האירועים, וכמובן לפרש אותם. כל דבר דפוס מורכב מסמלים על גבי נייר, ולכן הוא כעין חידה, שעל הקורא להשלימה. אבל ככל שהמדיום משתכלל, **הוא נותן לך את הכל**, לא רק תיאורים מילוליים, סמליים, אלא את ה"דבר כשלעצמו", צלילים וצורות ממש, ולא שחור לבן אלא בצבעים. גן עדן לעצלנים¹⁰.

ראיה לדבריו נוכל להביא מדברי ר' צבי אלימלך מדינוב, בעל 'בני יששכר' (אגרא-דפירקא אות ג):

שכתב מהר"י יעב"ץ בספרו אור החיים, אשר צווח ככרוכיא על המתפלספים בחקירות אנושיות על אמונת מציאותו יתברך שמו: והנה הראה בחוש שבדורי היה בעוונותינו הרבים גזירות שמד בספרד, אזי החוקרים שהמציאו אמונה בחקירה, המירו כבודם בלא יועיל. והנשים וקלי הדעת אשר הספיק להם הקבלה, עמדו בניסיון, קדשו שם הנכבד והנורא.

9. וכבר עמד על כך הרב ח. י. גולדוויכט בספרו אסופת מערכות (ח"ב עמ' כב-כג) ביחס לחוש המישוש בעיוור, כאנלוגיה להשוואה שבין תירוצים מרווחים של אחרונים לבין תירוצים הנראים דחוקים הנמצאים בראשונים, וסיים: "הראשונים - אומר "בית הלוי" - **ראו** בלימוד. ויש שראו שהדברים דחוקים וצורת הדחק הזה היא אמיתה של תורה, וקבעו את הדחק במסמרות. תורת האחרונים היא תורת המישוש. ובאמצעות **המישוש** חשים ב"דלתות רחבות", מתנהלים בדרכים נפתלות, במשא ומתן ופתרונות למדניים".

10. בהערה הוסיף: "מקלוהן (בספרו: understanding media) מבדיל בין מדיה "קיריים", **המפעילים** את הקולט, כמו הדפוס, לבין מדיה "חמים", המספקים לו הרבה מידע ולכן משאירים אותו סביל כמו סרט קולנועי".

ואמרנו על זה דהנה האמונה בקבלה נקרא בתורה בלשון **שמיעה**. **שמע** ישראל וכו', והיה אם **שמוע** וכו', שהוא רק שמיעת האוזן מבלי ראייה עין בעין. משא"כ האמונה במופת (בראיות) נקרא ראייה, כי ע"פ המופת בשכל, עין בעין יראה... בהסבר מעלתה של השמיעה, כותב בעל בני-יששכר:

והנה הבאים בסוד ה' יבינו וישכילו אשר אורות העיניים היה בהם שבירה; ומה שאין כן אורות האזניים. ומ"ש **"שמעו** ותחי נפשכם", כי באוזן לא היה מיתה ושבירה¹¹. על כן המאמינים מצד שמיעת האוזן, **תעמוד אמונתם לעד לעולם**. משא"כ המאמינים רק בראייה.

מכאן עולה שמה שאמרו חז"ל שלא תהא שמיעה כראייה - כל זה נוגע לשאלת הבהירות והאמינות. לעניינים אחרים, יש בשמיעה מה שאין בראייה. הראייה, בלשון ד"ר שליט, "נותנת לך את הכל", ולא משאירה לצופה מה להשלים. הכול ערוך ומוכן לפניו, והוא סביל לחלוטין בהכנת המוצר הסופי. ומכיון שאין מאמץ אישי בקליטה ובעיכול של הדברים, יוצאת הקליטה שטחית וחסרת יציבות וכוח עמידה. מה שאין כן השמיעה - על מנת שתיקלט, דורשת מהשומע שיפעיל את דמיונו, **ויהיה שותף פעיל** בהכנת המוצר הסופי, ועל כן רמת ההפנמה שלו גבוהה בהרבה¹². סיכום ברוח זו מופיע בדברי השפת אמת (לשבועות תרל"ה ד"ה וכל) "כי הראה מסתכל דבר הנראה בשלמות כמו שהוא בלי שינוי. אבל השומע נשתנה הכל בהכנסו באוזניו ואינו ממש כפי המשמיע. וזה מעלת הראיה. ובשמיעה יש מעלה שמכניס השמיעה בקרבו ממש על ידי האוזן אבל הראיה היא מבחוץ".

ד. שמיעה ומשמעת

בהסבר ההעדפה של השמיעה על הראייה יש לומר עוד, שלדעה זו, השמיעה חשובה יותר משום שבאמצעותה האדם נדרש **לציית**. לדעתם, השמיעה היא לא רק פעולה חיצונית. יש בה קבלה והפנמה, מלשון "משמעת"¹³. לא מספיק רק לעשות, לקיים את המצוות. צריך גם

11. להבנת השבירה שהיתה בעין ולא באוזן - ראה לקמן פרק חמישי (אות א).

12. ושמא לרעיון זה כיוון הגר"א בפירושו למשלי (יא, ב): ולכן העיניים הן שתיים והאזניים הן שתיים. **לראות** בתורה **שבכתב, ולשמוע** בתורה **שבעל פה**. בנוגע לתורה שבכתב, האדם הוא חיצוני, ומכתיבים לו. ואילו בנוגע לתורה שבעל פה, האדם מעורב בתהליך היצירה.

הערת העורך (ע. א.): יש להעיר שמשום כך, אף שכל מצוות התורה הן מצוות של עשייה פעילה (ולכל הפחות - בבחינת "שומע כעונה"), המצוה האחת היוצאת מכלל זה, היא מצוה של שמיעה: השופר. התוכן שלה הוא דווקא "לשמוע קול שופר", בשמיעה פסיבית. כאשר אנו מקשיבים לקול השופר, אין אנו מקבלים מסרים ותכנים ברורים מן החוץ. הקול הסתום של השופר קורא לשומע ללמוד להקשיב ולפרש בעצמו את מה שהוא שומע - הן בהקשבה לקולו הפנימי והן בהקשבה לקול ה'.

13. וכפי שתרגום אונקלוס מתרגם במקומות רבים: "שמע" - "קבל".

לשמוע בקול ה'. "הנה שמוע - מזבח טוב, להקשיב - מחלב אילים". ואולי בעלי הפילוסופיה מבכרים את חוש הראייה משום שהם רואים את האדם בראש ובראשונה **כמתבונן** בעולמו יתברך.

רעיון זה, הקושר את השמיעה אל הציות, נכתב בספר פחד יצחק (פסח מאמר מג):
 משונה הוא עניינה של האוזן מעניינם של שאר החושים. **שכן כל החושים עשויים הם להכניס ולהוציא**; העין מכניסה רשמים, ומציאה לתוך החוץ מה שנעשה בפנים. האף עסוק בהוצאה והכנסה תמידית, היד מכניסה רשמים, ומוציאה כוחות פעולה, ואף הפה משמש מקום הכנסה והוצאה - **ורק האוזן אינה משמשת - רק לקבלה**.
 דרך האוזן אפשר רק להתפעל. בשום אופן אין בה דרך לפעול...
 על פי רעיון זה הוא מסביר מדוע מצוות עשה של קבלת עול מלכות שמים מופיעה כפנייה אל חוש השמיעה - "שמע ישראל"; וכן, מדוע דווקא מי שהלך וקנה אדון לעצמו אזנו נרצעת, ואין רוצעים את אזנו של כל עובר עבירה.
 מנקודת הראות הזאת, חסרונה של האוזן היא מעלתה. עצם היותה מוגבלת לקליטה ולא לפליטה הוא שמעניק לה את מעמדה כסמל לקבלת עול מלכות שמים¹⁴.
 מקור רעיון זה - ברמב"ם (מו"נ ח"א פרק מה):
 שמע - מילה משותפת, תהיה בענין השמיעה, ותהיה בענין **הקבלה**... ותהיה בענין הידיעה וההכרה¹⁵.

ה. טבלאות, תרשימים וציורים

לסיום פרק זה ראוי להביא את דברי הרב צבי טאו שליט"א, ("לאמונת עתנו" ח"ג, עמ' ק, מאמר "ובתורה אתה עמלי") שנוקט דעה חד משמעית:
 באים אז מחנכים ומלומדים, אשר בחפצם להקל את העול הלימודי הכבד, מחדשים מיני אמצעים **חזותיים** - טבלאות, תרשימים, ציורים, סרטים, משחקים וכדומה, להמתקת מרירות הלימוד, ולעשותו נחמד, נעים ונוח. אמנם לא זאת הדרך. והאריך שם לבאר מדוע לא ומה כן.

14. מקורו של רעיון זה - במהרי"ל (חידושי אגדות קידושין כב, א ד"ה ומה).
 בטרמינולוגיה של הגרי"ד סולובייצ'יק בספרו 'איש האמונה הבודד', אפשר לומר ששאר החושים שייכים גם לאיש ההדר ששואף לקיים "מלאו את הארץ וכבשוה", ואילו חוש השמיעה שייך רק לאדם בהופעתו השנייה, המקבל עליו עול מלכות שמים, ומבטל את דעתו בפני מי שאמר והיה העולם.
 15. וכ"כ באדרת אליהו (ישעיה ו, ט) ובפירוש הגרי"א למשלי (ד, א).

פניתי אל הרב דן בארי בשאלת דעתו על אמצעי המחשה בלימוד, והוא מחלק בין אמצעים שונים:

1. המחשה של ריאליה מקראית או תלמודית וכיו"ב היא מחויבת, כי אנו מנותקים מהמושגים הטבעיים של המקרא והתלמוד.

2. המחשה של דמויות היא שלילית, מכיון **שהיא מקבעת את הדימוין**¹⁶.
וכן כתב הרב שלמה אבינר שליטי"א (תורת אמוך עמ' 165):

ריבוי ציורים מקלקל את כשרון ההפשטה של הילד, ומרגיל אותו לתפוס כל דבר בדרך חזותית. בזה מכשירים ילד שישתלב טוב מאד בחברה הטכנולוגית, אך מעל לזה אנו מעוניינים לסגל לו מחשבה מופשטת, שתאפשר לו להיפגש עם מושגים של אמונה, יראת שמים ומוסריות.

דומה שהרב טאו לא דיבר על ריאליה ולא על דמויות, אלא על המחשת סוגיות מורכבות על מנת למשוך בזה את המעיין הרחוק, או על מנת להקל על הבנת הסוגיא. וכך כותב הרב קוק זצ"ל בעין אי"ה (שבת פרק ב סי' קא):

נואלו מאד אותם שרוצים לעשות את כל מדריגות הלימודים גם כן לתלמידים הצעירים מתחילים בערך של שעשועים. לא באופן כזה תבוא חכמה בלב עיר פרא האדם בהיוולדו. "רק חכמה שלמדתי באף היא שעמדה לי". אף על פי שיפה, נעים ונאות מאד מצב השמחה, מילוי הרצון והשעשוע בדברי תורה וחכמה, אמנם חלילה להיות בהולים על העונג הזה, שהוא הצד החיצון אל החכמה ואל דעת האמת בשעתו, לקנותו בלא עתו. זה החלק יסיר מהמתחיל את החפץ לעמול ולהתייגע ולעמוד על האמת, כי לא יוכל כלל להתאים העמל הגדול הנדרש לדברי תורה עם חפץ השמחה והעונג בתחילתו.

דרך הלימוד צריכה להיות מבוססת על חינוך לעמל, ולשם כך יש למעט את השימוש באמצעי המחשה, שאמנם מקילים על ההבנה, אך מרגילים לעצלות רוחנית.

כיום, מקובל מאד להשתמש בהמחשה גם בכדי להגביר את ההפנמה. את ההתייחסות החיובית לדרך זו נוכל ללמוד, לכאורה, ממעמד הר-סיני, שבו נעשה שימוש באמצעים אור-קוליים חזקים ביותר: "ויהי קולות וברקים וענן כבד על ההר, וקול שופר חזק מאד... והר סיני עשן כולו... ויעל עשנו כעשן הכבשן...". הנה לפנינו שימוש באמצעים ויזואליים חזקים כדי להעביר לעם ישראל את האמונה בה¹⁷.

16. הרחבת הדיון בשאלה זו מופיעה במאמרו של יובל ריבלין: "הסרט הדברות - סרטי קולנוע כמדרש מקראי מודרני" ("מבסרט", גליון 1, שבט תשס"א).

17. להרחבה, עיי במאמרו של הרב יעקב שפירא: "שמיעה וראייה כבסיס לתקשורת יהודית חזותית" ("ישע ימינו" - בהוצאת המועצה הדתית מטה בנימין, גיליון 50).

אך טעות תהיה בידינו אם נשים את הדגש על המסרים הוויזואליים של המעמד. המראות הגדולים: האש, העשן, הברקים – לא היו אלא תפאורה. הם עצמם לא הראו כלום. הם רק יצרו את הרקע לדבר עצמו. אדרבה, הקב"ה מזהיר: "פן יהרסו אל ה' לראות ונפל ממנו רב". התוכן עצמו הועבר אך ורק באמצעות הקול. "משה ידבר והא-להים יענו בקול... וידבר א-להים את כל הדברים האלה לאמור". ואכן לימוד האמונה היה דווקא בשמיעה. אמנם הקב"ה אומר "הנה אנוכי בא אליך בעב הענן", אך זאת לא בשביל המראה אלא "בעבור **ישמע** (!) העם בדברי עמד", ודווקא מתוך כך יתקיים "וגם בך יאמינו לעולם". במבט נוסף, נראה שדווקא עוצמתו של מעמד הר-סיני היא המלמדת על חולשתם של אמצעי ההמחשה הוויזואליים בחינוך. לא עברו אלא ארבעים יום, והעם בחר לו אמצעי ויזואלי אחר: עגל הזהב. בנוסף לכך, במעמד הר-סיני היה עם ישראל פסיבי לחלוטין. פסיביות זו נמשכה ארבעים יום, כאשר העם ממתין בחוסר מעש לשובו של משה מן ההר. מצוות מעשיות ואתגרים לימודיים – עדיין לא ניתנו לו. ומה יעשה ולא יחטא? לכן, כאשר ניתנו הלוחות השניים, ביום הכיפורים, הנתנה לא לוותה באמצעים אור-קוליים מרשימים. התורה ניתנה אז בחשאי ובצינעא. ומיד למחרת היום מקהיל משה את העם ונותן לו אתגר מעשי – בניית המשכן, ואתגר עיוני – לימוד חוקים ומשפטים. מסיבה זו, כאשר משה רבינו חוזר ומתאר את המעמד בספר דברים, הוא מדגיש שוב ושוב את ההיבט השמיעתי שלו בניגוד להיבט החזותי: "**וידבר** ה' אליכם מתוך האש. קול דברים אתם **שומעים**, ותמונה אינכם **רואים**, זולתי קול... ונשמרתם מאד לנפשותיכם, כי לא **ראיתם** כל תמונה ביום דבר ה' אליכם בחורב מתוך האש".

על רקע זה נוכל להבין שההבחנה שבין שני חושים אלו – הראייה והשמיעה – מאפיינת את ההבדל העמוק שבין תרבות ישראל לתרבות הגויים. תרבות יוון העמידה בראש את התכנים הוויזואליים: הפיסול, התיאטרון ועוד. המעיין בתנ"ך יראה שהתרבות הישראלית היא בעיקרה תרבות של שמיעה. הנגינה היא האומנות הבולטת ביותר שם, הן בבתי המשתה והן, להבדיל, בבית-המקדש, הן אצל הנביאים המבקשים השראה לנבואה והן במזמורי התהילים. האומנות הפלסטית – מקומה נפקד, ולא היה לה ביטוי אלא בבית-המקדש, שהוא הוא היה "נויו של עולם"!¹⁸ ואכן ניכר הדבר כי יש הסתייגות מן האמנות המוחשית, הנראית, ולעומתה מתפתחת האמנות הנשמעת והנקראת¹⁹.

18. הערת העורך (ע. א.): ואכן, עשיית צלם ודמות, שנאסרה בחומרה בכל מקום אחר, הופכת להיות מצוה בעשיית הכרובים שעל ארון העדות. (ויחד עם זאת, מוצנעים הם בתוך קודש הקודשים, לבל תראה אותם עין אדם...). על המנורה – המיועדת לאור המאפשר את הראייה – נאמר: "וראה ועשה, כתבניתם אשר אתה מראה". גם מצוות העלייה לרגל היא "ליראות את פני ה'". צריכים אנו לומר כי בית המקדש הוא

פרק רביעי -

חושבים המשמשים לרוחניות וחושבים המשמשים לגשמיות

א. ייעודם של החושבים

כתב הגר"מ חרל"פ (מי-מרום ח"ב, שיחות על פרשת השבוע, עמ' סג): "הייעוד העליון של החושבים":

ואם לפעמים האדם זוכה להשיג באחד החושבים שלו השגה רוחנית איזה שהיא, ומשתמש בו גם לדברים רוחניים - הרי זה במשקל ובמידה, ולא בכל פעם הוא מוכשר לזה. אולם הסדר הזה הוא רק **לאחר** החטא. אבל לפני החטא היה הסדר ממש ההיפוך מזה. החושבים היו כולם **משמשים אך ורק לדברים רוחניים**, ואילו דברים חומריים לא היו רואים ולא היו שומעים כלל.

ובכן המצב האידיאלי הוא שהחושבים ישמשו אך ורק לדברים שבקדושה. אולם המצב הנוכחי הוא שהחושבים כולם משמשים לעניינים גשמיים, ואילו רק חלקם הקטן משמש גם לרוחניות. דרך נוספת להעריך את החושבים היא לבחון את שימושיהם בפועל - אלו מהם משמשים גם לעניינים רוחניים, ואלו רק לגשמיים, וכן באיזו מידה משמש כל חוש ליעדיו הרוחניים או הגשמיים.

המקום שבו מתמקדת ההתמודדות עם האמנות האלילית. והדבר בא לידי ביטוי בשתי נקודות: א. האמנות האלילית מנסה להמחיש את הבורא עצמו בכך שהיא נותנת לו צלם ודמות. אמנות המקדש, לעומתה, לא באה אלא להציג סמלים מופשטים המבטאים רעיונות, ולא מנסים, חלילה, לתת איזושהי דמות לקב"ה עצמו.

ב. האמנות האלילית היא חופשית וספונטנית; ובכך היא נותנת ביטוי לנקודת המבט של האדם, כיצד הוא תופס את הבורא במושגים האנושיים הקטנים שלו. אמנות המקדש, לעומתה, היא מודרכת ע"י הקב"ה. לא האדם מצמצם את הרעיונות הא-להיים המופשטים אל מערכת המושגים שלו. להיפך, הוא נושא את עיניו כלפי מעלה, ושומע כיצד הקב"ה הוא שמדריך אותו איך לבטא את אותם רעיונות. לא האדם מוריד את הא-להים אל תפיסתו הקטנה אלא הקב"ה הוא ה"יורד" אל האדם.

על כן נטעוה משה במעשה המנורה: "וראה ועשה, כתבניתם אשר אתה מראה בהר" - במדוייק.

19. פיסקה זו נלקחה מן המאמר "רואים את הקולות" (בחוברת "ישע ימינו", גליון 55). להשלמת הרעיון נביא דברים שכתב ד"ר ישראל אלדד במאמרו: "אמנות הראייה ביוון והשמיעה בישראל" (בספרו: "הגיונות יהודה"). הרב הנזיר מפנה למאמר זה במילואים ל"קול הנבואה": "לא לשווא התפתחה אומנות התיאטרון ביוון ולא ביהודה. הטעם ברור: תיאטרון הוא מראית לעין והוא מראית עין, התחפשות. הנבואה מנוגדת לכל התחפשות, ולו גם היפה ביותר. הנבואה היא חושפנית. יוון מאבנת, יהודה מניעה, ישעיהו נגד פידיאס (גדול הפסלים היווניים). ירחו נופלת מקול שופר, טרויה נופלת בעזרת סוס-עץ חטוב. על כן אתה יכול אף לכרוע ברך בפני האל אפולון הנהדר ולקרוא: 'קאלוס, קאלוס, קאלוס' (יפה, יפה, יפה). אך בפני א-ל מסתתר, שאין לו דמות, הקורא אליך מראש סולם ערכים ומגיע עד מעמקי נפשך אתה קורא: 'קדוש, קדוש, קדוש'..."

ב. החושים "הרוחניים"

נפתח בדברי שו"ת הלכות קטנות (סי' לח) שנשאל אם מחללים את השבת על חרש ושוטה, והשיב:

ונראה דכל שחסר אחד מן החושים **החשובים רוחניים**, כמו הסומא – המשילוהו ללא אדם... ולפיכך איכא למ"ד (ב"ק פז, א) דסומא פטור מן המצוות כמו חרש... ואפשר דחרש נמי דינו כסומא, דסומא חסר לו חוש הראות, שאינו יכול לעסוק בתורה שבכתב... הכי נמי חסר לו חוש השמע, שאינו יכול **לשמע** דברי תורה... אם כן דין החרש כדין סומא דתלוי במחלוקת. ומסתפינא למימר הכי...
 דל מהכא את חידושו **ההלכתי**, עולה מכאן שהראייה והשמיעה הם החושים החשובים רוחניים, בגלל שבאמצעותם לומד האדם תורה. ועדיין יש לחקור איזה מהם רוחני יותר. הרלב"ג בפירושו לתורה (דפוס ונציה תרומה, קה) כתב:
 החושים שהם חמש, והיותר נכבדים שבהם, והעוזרים יותר אל השגת המושכלות, הם חוש השמע וחוש הראות. והנה חוש הראות הוא יותר נכבד ויותר עוזר בזה מחוש השמע.

אלא שבפירושו למסכת אבות לחסיד יעב"ץ (פ"ו מ"ב) כתב:

כי בחוש השמע תלויים חיי הנפש... כי כל שיהיה החוש יותר נכבד והתועלת רב בעניין הגוף, כמין כן יהיה בעניין הנפש... כי חוש השמע תועלתו גדולה מחוש הראות. דברים אלה בוודאי חולקים על דברי הרלב"ג, ובדומה להם כתב הי"ש משמואל' (הגדה של פסח, עמ' לב): "והשכלה תלויה בחוש השמיעה".

ג. החוש הנחות ביותר

כתב הרמב"ם בספר מורה נבוכים (ח"ב פרק לו):

כללו של דבר: כל חוש המישוש אשר באר אריסטו בספר המידות, ואמר כי החוש הזה חרפה הוא לנו, וכמה יפה מה שאמר, וכמה נכון שהוא חרפה, לפי שהוא לנו מחמת היותנו בעלי חיים, לא יותר, כשאר הבהמות, **ואין בו מאומה מעניין האנושיות**. אבל שאר התענוגות החושיים, כגון הריח והשמע והראות, הרי אע"פ שהם גופניים, אפשר למצוא בהם אי פעם הנאה לאדם מצד היותו אדם.

עוד כתב הרמב"ם (שם ח"ג פרק ח):

חוש המישוש אשר הוא חרפה לנו, כפי שאמר אריסטו אשר בו מתאווים אנו האכילה והשתייה והתשמיש, שראוי למעט בו ככל האפשר, ולהסתתר בו, ולהצטער בעשייתו, ושלא ייחד בכך שיחה, ולא ירחיב בו דיבור, ולא ייקהל לדברים אלה... וישים תכליתו תכלית האדם באשר הוא אדם.

בהסבר הדבר שחוש הטעם לא מוזכר, הסביר הרב יצחק שילת (הקדמות הרמב"ם, עמ' רסד הע' 5) שלדברי אריסטו **הנאת** המאכל והמשתה שייכת לחוש **המישוש** בשטח הגרון, ולכן אין הרמב"ם דן בחוש הטעם כחוש עצמאי²⁰.

הרמב"ן באיגרת הקודש (פרק שני) השיג על דברי הרמב"ם הללו:

חלילה חלילה, אין הדבר כמאמר היווני, לפי שיש במאמרו זה שמץ מינות שאינו מורגש... אנו בני בעלי תורה הקדושה מאמינים שהשי"ת... לא ברא דבר שיהיה בו גנאי או כיעור.

ואם אמנם חולק הרמב"ן על הרמב"ם בהערכת חוש המישוש כשלעצמו, אין זה אומר שהוא היה מדרג אותו גבוה יותר ביחס לחושים האחרים²¹.

ובספר עקידת יצחק (תולדות, שער ארבעה ועשרים, ד"ה ויהי) כתב:

ולמטה מהם חוש הטעם... אמנם לפי שהטעימה לאו מילתא חמרית לגמרי היא, אבל היא משפט הטעמים, מצינו "טעמו וראו כי טוב ה'" (תהילים לד)... כי הכרת הטעם יש בה דקות והשערה **מדעת**... ולפי שהכוח אשר במישוש הוא למטה מכולם... והוא עניין חמרי ממשי, לזה **לא יוחס לו בכתוב שום התבוננות. אבל יוחסו לו הסכלות** באמרו: "והיית ממשש בצהריים" (דברים כח), "וכאין עיניים נגשה" (ישעינו נט).

ד. הריח כחוש רוחני

בגמרא ברכות (מג, ב) נאמר:

א"ר זוטרא בר טוביה אמר רב: מנין שמברכין על הריח? שנאמר "כל הנשמה תהלל י-ה הללויה" - אי זהו דבר שהנשמה נהנית ממנו ואין הגוף נהנה ממנו, הוי אומר זה הריח.

20. וכן כתב בספר שביל האמונה (הקדמת רס"ג לאמונות ודעות, אות יד) שהאכילה שייכת לכוח המישוש.

21. ועיי בהערות הרב יוסף קאפח למו"נ (ח"ב פרק לו, הע' 23) בשם "אחד מקדמוננו" (קובץ על ידי תשי"א, עמ' נא): המסביר, שבעת כל אחת מן ההנאות הגופניות, עדיין אפשר לחשוב בעניינים רוחניים. "אבל תאוות המשגל, אי אפשר לאדם... להתבונן במושכלות בהחלט בשעת יציאת הטיפה שהיא שכבת זרע. נמצא שהיא תכלית התאוות הגופניות, והיא הקצה האחרון שבתכלית השפלות". עיי"ש, שהבחין שם בין המשגל לבין ההנאות שבכל חמשת החושים, כולל חוש המישוש.

והנה שואלים האחרונים: מדוע הנחת היסוד של הגמרא היא שלא לברך? על כך כתב בספר בני יששכר (אדר, א, י):

דידוע ענין הברכה הוא לברר הטוב מן הרע שנתערבו בחטא אדם הראשון בעץ הדעת טוב ורע. והנה כל החושים נזכרו שם. והנה יש בכולן סוד הבירור... המאכל המגושם אשר האדם אוכל, הנה הטוב והמובחר והיפה נברר ונעשה דם באדם להוסיף לו חיותו, והרע נדחה לחוץ. והנה חוש הריח לא נפגם כ"כ... א"כ לפי הנראה והדומה, אין מן הצורך בו לבירור, וכן תמצא שאין בו הפרדה ובירור... בעסק הנאתו. ועל כן הוא דבר שהנשמה נהנית בו המקיימת לעד ולא הגוף הנפסד. וכיון שלפי הדומה אין צריך הנאה זו לבירור, סלקא דעתך אמינא שאין צורך לברך. על כן צריכים לימוד בפני עצמו שנצטרך לברך. והטעם נראה... כיון שהבושם הוא דבר מוגשם בעוה"ז, עולם העשייה, צריכין לבירור.

בספר עין איה (ברכות פרק ו סי' לט) עסק אף הוא בקושי הזה וכתב:

שיש פנים לומר שיסוד חיוב ברכת הנהנים הוא מפני שבהשתמש האדם בהנאות הבהמיות הוא משתקע בפחיתות הבהמית... כדי להינצל מזה תזכירוהו הברכה שיצרף אל ההנאה החומרית הנאה רוחנית מהכרת השי"ת... א"כ י"ל שחובת האמירה... לא תתחייב כי אם בהנאות הפחותות של מאכל ומשתה; אבל בהנאות העדינות שהם בטבעם לרומם את הנפש וכוחותיה, ומהם הריח שהוא דבר שהנשמה נהנית ממנו, ולא יתבהם על ידה - היה עולה על הדעת שאין הברכה הזו חובה. ישמיענו: "כל הנשמה תהלל י-ה", דאפילו דבר שהנשמה נהנית ממנו, מ"מ צריך לברך, כי תכלית הברכה איננה רק הצלה משחיתות בהמית לבד, כי אם לרומם גם כן את האדם להכרת קונו, וזה יחזק אצלו גם כן ביתר שאת בהתבוננות על ההנאות הרוחניות וערכם.

לכשתמצי לומר: לפי הבני יששכר, אחרי הכל, חוש הריח הוא גשמי, אלא שהנשמה נהנית ממנו. לפי עין איה, חוש הריח נשאר ברוחניותו, ומסקנת הגמרא שמברכים גם על הנאה רוחנית.

סיכומו של רעיון זה בא בספר משך חכמה (בראשית כט, לה):

הפעם אודה את ה' על פי המדרש יתכן כי על שלש הרגשות - ראייה, שמיעה, מישוש - אין שום ברכה, לא על מראה נאה ולא על קול נעים. אך על הרגשת הריח יליף מ"כל הנשמה תהלל י-ה" - דבר שהנשמה נהנית. לכן בראובן שמורה על ראייה ושמעון על שמיעה ולוי על מישוש - אין ברכה. רק ביהודה שכתבו (ישעיה יא, ג): "והריחו ביראת ה'" כתוב הודיה.

הגמרא ביומא (פב, ב) מספרת על שתי מעוברות שהריחו מאכל ביום הכיפורים, ולחשו באוזניהן שיום הכיפורים היום, כדי שאולי יצליחו להימנע מלאכול. הראשונה הפסיקה

להתאוות, ויצא ממנה ר' יוחנן, ואילו השנייה המשיכה להתאוות ויצא ממנה שבתאי מפקיע שערים.

על כך כתב המהרש"א (חידושי אגדות שם):

חוש הריח הוא כוח הנשמה. אבל חוש הטעם הוא כוח גופני, כי יוה"כ הוא כעין עוה"ב... אין בו אכילה ולא שתייה".

והוא מסביר שלכן המעוברת שהסתפקה בכח הריח הרוחני לה ולעוברת, יצא ממנה ר' יוחנן. וזו שלא הספיק לה כוח הנשמה המותר, אלא המשיכה להתאוות לכוח הגשמי האסור ביום הכיפורים, יצא ממנה וכו'.²²

פרק חמישי - מצוות ואיסורים בחושים השונים

א. חושים "טהורים" וחושים שחטאו

קיימת מגמה, בעיקר בספרי החסידות, לסווג את החושים על פי "עברם הפלילי" - רוצה לומר: אלה שחטאו בחטא אדם הראשון נחותים מבחינה רוחנית מאלה שלא היו שותפים לחטא זה.

מחדש ההבחנה הוא בעל ספר בני יששכר (חשון, מאמר א אות ב ד"ה והנה)²³:

והנה ידוע מעניין חטא אדם הראשון אשר נתפגם העולם על ידו, וגרם מיתה לו ולכל העולם... והנה במלך המשיח נאמר "והריחו ביראת ה'", היינו חוש הריח. ונראה לי הטעם, דהנה אצל חטא אדם הראשון נאמרו שם כל החושים: "ותרא האשה, ויאכל, וישמעו"²⁴ וכו' חוץ חוש הריח, שלא נזכר שם במעשה ההוא, ממילא לא נשתמשו בו בפועל ההוא, ולא נתפגם כל כך... על כן גם היום הוא אינו גופני כאינד²⁵.

22. ועיי' במה שכתב הרש"ר הירש (ויקרא יט, כז) בהסבר טעם איסור השחתת הזקן, שהיא להצניע את הלסת התחתונה שבשליטתה מצויים החושים הבהמיים.

23. ראה מה שהבאנו לעיל פרק שלישי (אות ג) בשם ה"בני יששכר" (אגרא דפירקא אות ג).

24. וכן "כי שמעת בקול אשתך".

25. לעומת זאת עיי' מש"כ הספורנו (בראשית ג, ו): "ותרא האשה כי טוב העץ למאכל בשביל טבע המקום, ואווירו, וריח הפרי". משמע שחוש הריח היה מעורב בחטא. אלא שלא ברור מה מקורו של הספורנו, שכן בפשטי המקראות אין דבר על חוש הריח.

רעיון זה חוזר על עצמו גם בספר שם משמואל (הגדה של פסח עמ' לב-לג):
 ...חוש הריח לא נפגם, והטעם מפני שהוא הדק ונעלם מכל החושים, על כן לא היה
 לנחש שליטה בו, כמו בית הסתרים שאינו מקבל טומאה²⁶.
 לעומת זאת כתב בספר עיטורי תורה (ח"ג עמ' 167) על פי דברי בעל 'בני יששכר' עצמו (אגרא
 דפירקא אות ג):

וי"ל דהנה ידוע כי בבחינת ראיית עיניים היה קילקול ופגם, נפילה ושבירה... משא"כ
 בבחינת שמיעת האוזן, כי גם אחרי החטא הקדמון נאמר "וישמעו את קול ה' א-להים
 מתהלך בגן".

ולדעתו השמיעה לא נפגמה בחטא אדם הראשון.

וזו לשון הגר"א בפירושו על דרך הפשט לשיר השירים (א, ג):

והנה באדם יש ד' חושים הידועים. ובחטא אדם הראשון נחסרו שני חושים לגמרי:
 ההנאה מן הראייה והשמיעה. ולא נשארו כי אם שניים אחרים: מעט הריח ולא
 כולו... והטעם כולו... והשני חושים הם כדמיון שמים וארץ.

דומה שיש כאן סיווג אחר לגמרי. לדעתו החושים שנהנו מחטא אדם הראשון הם הטעם
 והריח, בעוד שהראייה והשמיעה לא נהנו.

לסיכום: רבותינו האחרונים מסווגים את החושים על פי מעורבותם בחטא אדם הראשון,
 או על פי הנאתם ממנו.

1. לדעת הבני יששכר והשם משמואל כל החושים למעט חוש הריח היו מעורבים בחטא.
2. מספר אגרא דפירקא משמע שחוש השמיעה לא היה מעורב בחטא, ולפחות לא נפגם בעקבותיו.
3. מפירוש הגר"א משמע שהראייה והשמיעה לא נהנו מהחטא, ורק הטעם והריח נהנו.

26. וכן הסביר בבראשית (ח"א עמ' שיז) עפ"י זה מדוע בירך יצחק את יעקב רק אחרי שהריח את ריח בגדיו:
 "מהי היתה זאת להתברך ממקום שאין לעשו אחיזה". עוד כתב (שם עמ' שמ): "על כן הקדים הריח
 להברכות, שבאמצעותו נדבקה נפשו למעלה במקום שלא שלטו החטא והפגם". ובדבריו לשבועות (במדבר
 עמ' מט) הסביר את דברי ר' יהושע בן לוי (שבת פח, ב) שכל דיבור ודיבור שיצא מפי הקב"ה נתמלא כל
 העולם כולו בשמים, עפ"י אותו רעיון וסיים: "וזה לימוד להאדם הבא לתקן, שצריך להתחיל מאיבר שלא
 נתפגם, והיא הנקודה הפנימית שבלב".

ב. חושבים שיש לגביהם מצוות

במאמר השלישי שבספר הכוזרי מנה פעמיים את החושבים:
 בתיאור עובד הא-להים (סי' א) כתב ריה"ל:
 וכך הוא נשאר יומם ולילה במצבו, שנפשו תובעת ממנו סיפוק צרכיה הטבעיים:
ראייה, שמיעה... אכילה ושתיה וחיי משפחה.
 ובהמשך (סי' ה) כתב בתיאור השליטה העצמית של החסיד:
 שכשם שהוא משתמש בידיו וברגליו ובלשונו רק לשם צורך הכרחי, ורק מתוך בחירה
 במועיל, כך יעשה לשמיעה ולראייה.
 והקשה בספר קול יהודה (אות א שם): "והנה לא זכר חוש הריח, אע"פ שהנשמה נהנית ממנו."
 והביא דברי הרמב"ם במורה נבוכים (ב, לו) שכתב בשם אריסטו שהריח, אף על פי שהוא
 גשמי, יש בו לעיתים תענוג רוחני אנושי, ועל כן הקשה: "וא"כ מה זאת עשה החבר להשמיט
 זכרון הריח, ולמה זה ייגרע?! על כך תירץ הקול יהודה:
 והנכון אצלי שלא העלהו על שפתיו, לפי שאין בעניינו מצוה הכתובה בתורה. כי
 לכל אחד מיתר החושבים מצינו אזהרה מפורשת כמו "לא תשא שמע שוא", "לא
 תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם"... "לא תאכל כל תועבה", "לא תנאף"... אמנם
 "הריחו ביראת ה'" - אין כתוב אזהרה על עניינו בייחוד. עם היות גם הוא נכלל לפי
 האמת באיסור הנאה של בשמי עבודת אלילים, כי בכלל הנאה זו הרחתם גם כן -
 אבל אין זו חובה מוטלת על חוש הריח בפרט. ומן הטעם הזה עצמו השמיטו (סי'
 ה), כאשר בא להזכיר נתינת חלק כל החושבים.
 שוב מצאתי דברים דומים בספר גורן נכון, תיקון מידות הנפש לרבי שלמה אבן גבירול (ה),
 (ב):

וחוש הריח הוא סמוך לחוש השמע... הנהגת שימושו מעטה ממנו, מפני שאין בו
עבודת מצוה ולא עבירה.

הנה הראנו לדעת אופן נוסף להערכת מעלתם הרוחנית של החושבים - על פי היות או אי היות
 מצוות מוטלות על כל אחד ואחד מהם. כל החושבים זכו במצוות חוץ מחוש הריח, ולכן כאשר
 באים לדון בשליטה על החושבים, אין מה לדבר על שליטה על חוש הריח. אמנם אסור להריח
 בשמים של עבודה זרה, אבל כאמור אין זו מצוה מוטלת באופן אקסקלוסיבי על חוש זה.

מסקנות

- א. חוש הראיה הוא המופשט ביותר מבין החושים, בשל היותו קולט דברים רבים בו זמנית, קולט מהר יותר משאר החושים, קולט גם במנוחה וקולט ממרחק יותר גדול משאר החושים.
- ב. לחושים יש אמינות: סדר אמינות החושים (בסדר יורד): ריח (רק למי שזכה לכך, כמו: המשיח), ראייה, מישוש, שמיעה, טעימה.
- ג. השמיעה מפנימה יותר מראיה כי: היא מפעילה את הדמיון, היא מסוגלת לקלוט עניינים פנימיים (משמעות) ויש בה ציות (משמעת).
- ד. נחלקו הפוסקים מהו החוש החיוני ביותר לעניינים רוחניים, אם הוא הראייה או השמיעה. החוש הנחות ביותר מבחינה רוחנית הוא חוש המישוש. חוש הריח - הנשמה נהנית ממנו, ונחלקו האחרונים כיצד להעריכו.
- ה. יש מעלה מיוחדת לחושים שלא חטאו בחטא אדם הראשון, אלא שנחלקו אלו חושים לא חטאו: הריח או גם השמיעה. ויש שעמדו על כך שרק חוש הטעם נהנה בחטא זה.
- ו. כל החושים נצטוונו עליהם, חוץ מחוש הריח.

